

Egy naptárreform emléke

Mostanában ha XIII. Gergely pápa naptárreformja szóba kerül, az többnyire Herbert Illignek és követőinek elméleti alapján, a „kitalált középkor” kapcsán történik. A naptár kérdése az érmészet kedvelőit sem hagyta hidegen, és talán pont numizmatikai bizonyítékok fogják tisztánlátásunkat a kérdésben biztosítani. Az számomra is rejtély, hogy miért csak 10 napot korrigáltak 13 helyett, és mi is történt a hiányzó 3 nappal, de ebben a cikkben inkább a realitások talaján állva csak a biztos 10 nappal kapcsolatos numizmatikai emlékekkel kívánok foglalkozni.

Egy kis naptártörténet

A Kr. e. 47. évben már három hónap eltérés mutatkozott a Nap égi pályája és a dátum között. Julius Caesar Kr.e. 46-ban megbízta Szoszigenészt, az egyiptomi csillagászt az új naptár kidolgozásával. Ő először a meglévő hibát küszöbölte ki úgy, hogy november és december közé két rendkívüli hónapot iktatott be, megfelelő számú nappal, hogy a dátum és a Nap állása egybeessen az új naptár bevezetése előtt. Ez az év így 445 napos lett, a zűrzavar utolsó esztendejének (annus confusionis ultimus) nevezték. A jövőre vonatkozóan úgy rendelkezett, hogy minden négy évből három legyen 365 napos, a negyedik pedig 366 napból álljon. A szökőnapot február 23. és 24. közé iktatta be, oda, ahol korábban a szökőhónap kezdődött. Caesar nem döntött arról, hogy honnan számítsák a mindenkori negyedik évet. Augustus császár teremtett rendet ebben a kérdésben, mégpedig úgy, hogy Róma fennállásának 761. évét, (Kr.u. 8.) és a minden rákövetkező 4. évet nyilvánította szökőéveknek. A Julianus-naptárnak továbbra is volt egy kis hibája. A 365,25 napos átlagévei még mindig rövidebbek voltak 11 perccel és 14 másodperccel a valós csillagászati évnél. Már a 15. században felfigyeltek erre az apró tévedésre, és először X. Leó pápa tett kísérletet a megszüntetésére. Többek között Kopernikuszt is meghívta a naptár reformját előkészítő tudós társaságba. A meghívást Kopernikusz azzal utasította el, hogy szerinte még nem ismert eléggé a Nap és a Hold mozgása, és a tervezett reformból ekkor nem is lett semmi

Később a Tridenti Zsinat hatalmazta fel XIII. Gergely pápát a szükséges reformok végrehajtására. Gergely pápa a naptár reformja mellett sokrétű tudományos tevékenységet is folytatott. Csillagvizsgálót építtetett 1576-ban a Vatikánban, hogy a Tridenti Zsinat ajánlására a Julianus-naptár tervezett revízióját tudományos alapokra helyezhessék. A 11 percek 128 év alatt érték el egy nap hosszát, tehát 400 év folyamán mindig 3 szökőnapot ki kellett hagyni. Ezt úgy oldották meg, hogy a százassal végződő évek közül csak az lett szökőév, amelyik 400-zal is osztható. (pl. 1700, 1800, 1900 nem voltak szökőévek, viszont 2000 már az volt.) Az 1582-ig felhalmozott eltérés megszüntetésére 1582. október 4-e után 15-ét írták. A Gergely-féle naptárat a katoli-

kus országok szinte azonnal elfogadták, így hazánkban az 1588. évi országgyűlés iktatta törvénybe. A Gergely-féle naptárt visszamenőlegesen nem érvényesítették, így a bevezetés előtti időszakot a Julianus-naptár szerint számoljuk. A protestáns és görög-ortodox államok vallási-politikai okokból nem fogadták el ezt az időszámítást. Anglia pl. csak 1753 óta használja. Oroszországban csak a „nagy októberi szocialista forradalom” után, 1918-ban tértek át az új naptárra. Ebből származott az, hogy az 1917. október 25-én kitört forradalmat november 7-én ünnepelték.

A naptárreform emlékérem

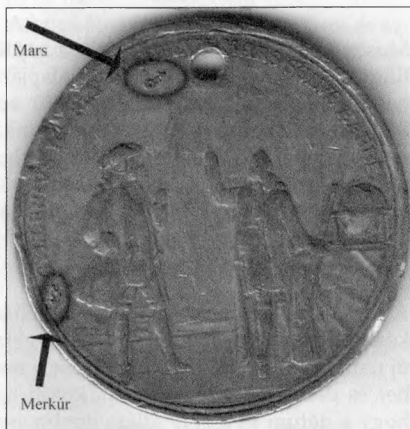
Barátaim hívták fel a figyelmemet arra az éremre, amelyet, mint kiderült, a porosz naptárreform 1700. évi bevezetése alkalmából vertek.

Az érem egyik oldalán középen oszlop, rajta Janus-arc áll. Az oszlopon naptár-részlet, egy hét napjai – a feliratokat külön keretben mutatjuk be.

Baloldalt a Nap, jobboldalt a (teli)hold látható, felül latin felirat két sorban: „ANNO, QVO MENDAE C[ORRE]CTAE, IPSAEQ CALENDAE – FASTORVM, A CHRIST[ONA]TO, SVM CVSVS ET ISTO” Német felirat alul két sorban: „GEENDERTN CALENDERS-DENKZ-AHL”. A két feliratot összeolvasva:

„Abban az évben vertek, amikor a hét-keznapok és a hónap kezdetének hibáit helyreigazították, Krisztus születésétől számítva, és ebben (van) a megváltoztatott naptár emlékeztető száma”. És valóban, ha a nagyobb betűvel írt római számokat összeadjuk (kronosztikonok) akkor 1700 jön ki, mind a latin, mind a német szövegben. Ebből a szövegből és ahogy a hét napjai az oszlopon következnek láthatjuk, hogy Poroszország 1700. március elsején tért át a Gergely-naptárra, mégpedig úgy, hogy február 18-a után kihagytak 10 napot. Ez volt az utolsó év, amikor még 10 nap kihagyással lehetett átlépni a két naptár között, hiszen 1700 a Julianus-naptár szerint szökőév volt (február 29 napos volt), de a Gergely-naptár szerint nem. Például Anglia az 1753-as áttéréskor már 11 napot kellett hogy kihagyjon. A Janus-arc gyakori az újévi érmeiken, hiszen a kétarcú isten egyszerre néz hátra a régi, és előre az új évre. A Julianus-naptár előtti időkben az új év március elsején kezdődött, ezért itt talán a régi naptárra is visszanéz. Hogy a Nap és a telihold csak díszítésként került az éremre, nem tudhatjuk, de 1700. március 1-jén majdnem telihold volt. Legalul három nagyon apró betű – CPN – feltehetőleg a vésnökre utal, de a rövidítést egyelőre nem sikerült feloldani.

Az érem másik lapján két álló alak. Baloldalt valószínűleg III. Frigyes brandenburgi választófejedelem (a későbbi I. Frigyes porosz király), jobbra pedig valószínűleg Gottfried Kirch udvari csillagász távcsővel a kezében egy éggömb (vagy földgömb)

FEBR.1700
16. FREYTAG
17. SONNABEND
18. SONNTAG
MARTIVS
1.MONTAG
2.DIENSTAG
3.MITWOCHE
4.DIENSTAG

mellett. A csillagász az égre mutat, ahol, ha a kopás miatt nehezen is, de a Mars jele látható. A király kabátjának sarkánál, az érem pereménél a Merkúr jelét helyezték el. A felirat: „CYLLENIUS HAERET ET COELUM MARS SOLUS HABET” ami annyit tesz, hogy „a Merkúr rejtőzködik és a Mars egyedül uralja az eget. Ha egy planetárium programmal megrajzoljuk az égbolt állapotát 1700. március 1-jére, akkor láthatjuk, hogy az ábrázolás csak nagyjából helyes. Igaz, hogy a Mars valóban uralta az eget, hiszen egész éjjel magasan látszott, és a Merkúr is látható volt napfelkelte előtt, de az égen ott volt a Jupiter is a kettő között (valahol a király könyökénél kéne lennie). Ennek nyomát azonban nem látom, talán egy kevésbé kopott példányon is ellenőrizni kéne. Maga a latin idézet Lucanus római költő Pharsalia művében olvasható. Az adott korban Lucanus műve széles körben volt ismert, és többek között a nagy csillagász, Kepler is foglalkozott vele. Lucanus ebben a művében arról ír, hogy Nigidius Figulus a bolygók állása alapján megjósolja a Kr.e. 49-ben kitörő polgárháborút Pompeius és Caesar között. Kepler – aki hitt az asztrológiában – a kérdést elsősorban abból a szempontból vizsgálta, hogy Figulus tényleg megjósolta a háborút, vagy Lucanus csak utólag kapcsolta össze a két dolgot.

Sokáig nem volt világos, hogyan kötődik az előlap – ami világosan ábrázolja a naptárreformot – a hátlaphoz és Lucanushoz. Véleményem szerint a választ az 1700-as évek politikai állapotának elemzésén keresztül kaphatjuk meg. 1699. november 1-jén meghalt a Habsburgok spanyol ágának utolsó tagja, II. Károly. Örökösévé XIV. Lajos unokáját, Anjou Fülöp herceget tette meg, azzal a feltétellel, hogy vegye feleségül Lipót császár egyik lányát. A Habsburgok osztrák ága, Lipót császár, perse igényt tartott a spanyol trónra, és háborús előkészületekbe fogott. 1699. november 16-án I. Lipót és III. Frigyes brandenburgi választófejedelem szerződést kötött, Frigyes támogatta a Habsburgokat, cserébe I. Lipót hozzájárult Frigyes régi óhajához, a királlyá koronázásához. (Frigyes magát azonban sohasem hívta porosz királynak, hanem csak „királynak Poroszországban”.) 1701. február 18-án (Bourbon) Fülöp, Anjou hercege megérkezett Spanyolországba, ahol királynak ismerték el. Ez jelentette a spanyol örökösödési háború kezdetét Ausztria és Franciaország között, amely 1714-ig tartott. Elképzelhetőnek tartom, hogy a Lucanus-idézet és az asztrológiai jel – a Mars uralkodása az égen – már a körvonalazódó háború miatt került az éremre. Ha ez így van, akkor ez az érem nemcsak a naptárreformnak állít emléket, hanem a spanyol örökösödési háborúnak is.

Ma, amikor nemsokára európai utazásaink se határátlépéssel, se pénzváltással nem járnak, és szinte csak a nyelv változásából vesszük észre, hogy nem otthon járunk, már nehéz elképzelni egy olyan Európát, amikor még a dátum is különbözött. Nem kevés zavart okozhatott ez a kereskedelemben, észben kellett tartani, hogy egy adott napi vásár a másik országban 10 nappal korábban vagy később van, mint saját naptárunk azt diktálja. Ma Európa nagy része egységes zónaidőt használ, még az óráinkat sem kell átállítanunk, nemhogy a naptárat lapozgatni, amikor külföldre megyünk. Legközelebbi németországi utazásunknál gondoljunk egy pillanatra az egységes naptár előnyeire is!

Végezetül köszönetet szeretnék mondani Bakos Miklós úrnak a latin fordításért és lelkes segítségéért. Köszönet továbbá mindazon barátainknak, akik segítettek, hogy ez az érdekes érem hozzám kerülhessen.

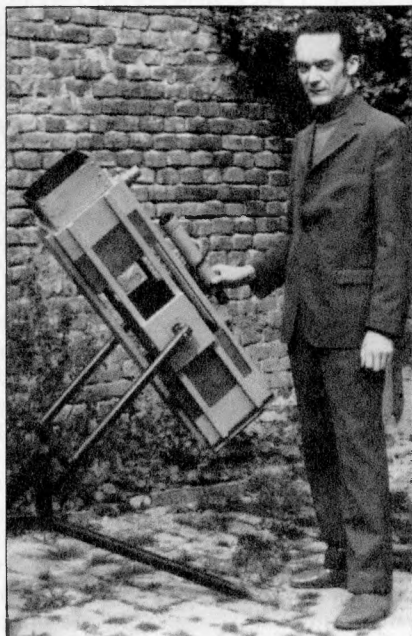
MARÓTI TAMÁS

Emlékezzünk közösen Szentmártoni Bélára!

2006. február 6-án volt Szentmártoni Béla születésének 75-ik évfordulója. Sajnos fizikailag nincs már közöttünk, de személyisége, szelleme, hatása még igen. Már kellő távolságból nézzük teljes életművét, de még vannak, akik emlékezhetnek. Még sok barátja, ismerőse, munkatársa, kortársa, levelezőtársa, tanítványa itt van közöttünk. Emlékszünk még rá. Hát rajta, emlékezzünk reá! Az MCSE megkezdte a Szentmártoni Béla amatőrcsillagászati tevékenységével kapcsolatos anyagok összegyűjtését, és vállalja egy Szentmártoni-emlékkötet megjelentetését. Bibliográfiáját, azaz műveinek (kiadványainak, cikkeinek, fordításainak) jegyzékét Sragner Márta elkezdte összeállítani, és valamennyi rá vonatkozó anyag gyűjtését és szerkesztését is elvállalta.

Szívesen vennénk az emlékezőket „a Bélára”. Azt kérjük, hogy akiknek van valamilyen érdekes, emlékeztető élményük Szentmártoni Bélával kapcsolatban, azok legyenek szívesek megírni azt! Általa szeretnénk több oldalról megvilágítani az akkori amatőrcsillagászat kialakulását és fénykorát. Szubjektív élmények is felidézhetők. Hasznos lenne, ha a vele együtt dolgozó észlelők, munkatársak, szerkesztők, adatgyűjtők, rovatvezetők, cikkírók emlékeznének rá. Szakmai értékelést is írhatnának, melyben egy-egy rovat, észlelési téma, kiadvány történetét mondanák el az indulástól máig. Feldolgozhatnának bizonyos speciális témakört, észlelési módszert, amely valamilyen módon kapcsolódott Szentmártoni Béla munkásságához az észleléstechnikától a tükröcsiszoláson át a távcsőkészítésig. Az írások terjedelme 1 és 10 oldal között bármi lehet. Bármilyen szövegszerkesztett változat elfogadható. A visszaemlékező írásokat „Emlékeim A Béláról” tárggyal szíveskedjete Sragner Mártának (7625 Pécs, Aradi vértanúk u. 8., e-mail: gyarap@salamon.baralib.hu) eljuttatni május 30-ig. Szívesen fogadunk a kötet illusztrálására leveleit, helyi sajtóban megjelent cikkeit, eddig még nem publikált fényképeit. Keressük Szentmártoni észleléseinek eredeti jegyzeteit, vázlatait, rajzait, lehet digitalizált formában is.

Amit Kulin György jelentett a hazai csillagászati ismeretterjesztés és amatőrcsillagászat népmozgalmának megteremtésében, ahhoz hasonló volt Szentmártoni Béla szerepe a hazai észlelőmozgalomban: sok minden vele, általa kezdődött. Egy évvel ezelőtt olvasótáborunk emlékezte már megalkotta a Kulin-emlékkötetet. Itt az alkalom, hogy Szentmártoni Bélának is emléket állítsunk!

KESZTHELYI SÁNDOR